

**I. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА.
ФІЛОСОФІЯ ПРАВА**

УДК 349.7

Стременовський С. М.,
канд. юрид. наук, доцент кафедри
правознавства Міжнародного класичного
університету ім. Пилипа Орлика

**ПРИНЦИПИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ:
ЗАКОНОДАВЧІ ТА НАУКОВІ ВИЗНАЧЕННЯ**

Досліджується сутність і зміст загальних та спеціальних принципів в енергетичній галузі. Розглядаються як законодавчо визначені принципи, так і доктринальні підходи до визначення спеціальних принципів. Надані пропозиції з удосконалення відповідного законодавства.

Ключові слова: енергетична галузь, загальні принципи, спеціальні принципи, принципи ЄС в енергетичній сфері, удосконалення законодавства.

Исследуется сущность и содержание общих и специальных принципов в энергетической сфере. Рассматриваются как законодательно определенные принципы, так и доктринальные подходы к определению специальных принципов. Сделаны предложения по совершенствованию законодательства в указанной сфере.

Ключевые слова: энергетическая отрасль, общие принципы, специальные принципы, принципы ЕС в энергетической сфере, совершенствование законодательства.

The essence and content of general and specific principles in the energy sector is investigated. The legally defined principles and doctrinal approaches to defining specific principles are considered. The proposals to improve the relevant legislation are made.

Keywords: energy sector, general principles, specific principles, the principles of the EU in the energy sector, improvement of legislation.

Постановка проблеми. Принципи є основними засадами правового регулювання будь-якої сфери суспільних відносин та поділяються на загальні і спеціальні. Відповідно до загальних принципів права (законності, гуманізму, демократизму, науковості, гласності, оперативності, відповідності юридичній техніці) створюються норми права та йде реалізація усіх суспільних відносин. Спеціальні принципи права, поряд із загальними принципами, сприяють та забезпечують ефективність правового регулювання конкретних суспільних сфер. Вони є різними для кожної групи суспільних відносин, кожної сфери, що зумовлюється специфікою функціонування сфери чи галузі.

Аналіз дослідження даної проблеми. Дослідження дії принципів в енергетичній галузі України у тій чи іншій мірі здійснюють: В. Бараннік, С. Денисюк, Р. Дубас, М. Ковалка, А. Кориневич, О. Киричок, Н. Кузьминчук, Т. Мусієнко, А. Шевцов, С. Щербак та інші науковці. Ними розглядається зміст спеціальних принципів у різних сферах енергетичної галузі, висловлені пропозиції щодо удосконалення діючого законодавства. Незважаючи на значну кількість наукових праць, в яких досліджується поняття, загальні риси та ознаки дії принципів права в енергетичній галузі, варто вказати на відсутність комплексного розгляду вказаних принципів, що актуалізує необхідність розгляду зазначеної проблематики.

Метою даної статті є порівняльний аналіз принципів енергетичної галузі, які визначені вітчизняним енергетичним законодавством, європейським співтовариством, фахівцями.

Виклад основного матеріалу. У довідковій літературі термін «принципи» визначається фактично однозначно, під цим терміном розуміються основні, вихідні положення будь-якої наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін. [1, с. 941]; центральне пояснення, особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь [2, с. 615].

Принципи у доктринальній літературі стосовно їх дії у тих

чи інших сферах поділяються на загальні та спеціальні. До загальних принципів більшість науковців, зокрема О. Скакун [3, с. 296], відносять гуманізм, демократизм, гласність, законність, науковість, системність. Ними також є такі принципи, як оперативність, професіоналізм, своєчасність, відповідність юридичній техніці та деякі інші. Спеціальними визначають ті принципи, які притаманні тій чи іншій сфері суспільних відносин. Так, Ю. Ващук, розглядаючи особливості принципів правотворчості МВС України, називає принцип єдиноначальності, принцип субординації, принцип професіоналізму [4, с. 23,25].

Враховуючи принцип міжнародного пріоритету в українському законодавстві, порівняємо принципи, визначені міжнародними інституціями, європейським та українським енергетичним законодавством.

Країнами «великої сімки» (міжнародний клуб урядів семи високорозвинених країн світу: США, Японія, Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія, Канада) зафіксовано такі принципи діяльності та взаємодії в енергетичній галузі: доступ до безпечних, економічних і надійних джерел постачання енергії є необхідною умовою прогресу; здійснення заходів щодо запобігання різким коливанням цін на нафту і зміцнення енергетичної безпеки шляхом ширшого використання ринкових механізмів, диверсифікації постачання енергії, підвищення енергоефективності, удосконалення інформаційного обміну, а також розвитку глобального енергетичного діалогу; спрямованість зусиль світового співтовариства на забезпечення стабільності і надійності у функціонуванні світової системи постачання енергетичних ресурсів, у тому числі на розвиток і підвищення надійності транспортної інфраструктури [5, с. 118].

Активне співробітництво України у сфері енергетики з ЄС зумовлює врахування трьох основних принципів енергетичної політики Співтовариства – забезпечення безпеки поставок енергетичних ресурсів, заохочення і розширення конкуренції між суб'єктами енергетичного ринку, захист навколишнього середовища [6], а також принципів вигоди, взаємодії, прозорості, прогнозованості. Зауважимо, що загальні принципи європейської енергетичної політики містяться в Європейській

Енергетичній хартії, прийнятій у Гаазі 17.12.1991 р., договорах і протоколах до неї. Це, насамперед, відкритість і недискримінаційність енергетичних ринків [7, с. 11], режим найбільшого сприяння, повага державного суверенітету над природними ресурсами; створення умов, що сприяють інвестиціям підприємств і приватних осіб в енергетичний сектор економіки.

До міжнародного енергетичного права включені спеціальні галузеві принципи і ті, що не є самостійними правовими нормами і містяться, здебільшого, у документах «soft law» (тих, що не мають обов'язкової юридичної сили). Спеціальними галузевими принципами міжнародного енергетичного права є: 1) постійний суверенітет над енергетичними ресурсами (основний структуроутворюючий принцип); 2) зобов'язання не заподіювати шкоди території інших держав або територіям, що знаходяться поза межами юрисдикції держави; 3) обов'язок попереджувати і співробітничати з іншими державами щодо ризиків, які можуть виникнути у зв'язку з небезпечною діяльністю, включаючи різноманітні екстрені випадки. Щодо інших принципів у енергетичному секторі, які не є самостійними нормами звичаєвого міжнародного права, хоча можуть бути обов'язковими для держав, якщо ці принципи включені в текст міжнародного договору, ними є: 1) принцип сталого розвитку; 2) принцип перестороги; 3) принцип «забруднювач платить»; 4) принцип рівності між поколіннями [8, с. 127, 129].

Навіть поверховий аналіз зазначених принципів свідчить про врахування в енергетичній сфері міжнародними інституціями та Європейським Співтовариством інтересів не однієї країни, а більшості, насамперед європейських; їх узгодження, гармонізація; захист навколишнього середовища при використанні енергоресурсів, пріоритет національного суверенітету над природними ресурсами.

В Україні принципи діяльності в енергетичній галузі закріплені у відповідних законах України. Вони наведені: переліком з 14 пунктів у ст. 5 Закону України від 16.10.1997 р. № 575/97-ВР «Про електроенергетику» [9], переліком з 7 пунктів у ст. 3 Закону України від 20.02.2003 р. № 555-IV «Про

альтернативні джерела енергії» [10], переліком з 12 пунктів у ст. 3 Закону України від 01.07.1994 р. № 74/94-ВР «Про енергозабезпечення» [11].

Відповідно до сфери правового регулювання в енергетиці українським законодавством визначені ті чи інші спеціальні принципи:

у сфері електроенергетики – принцип збереження цілісності та забезпечення надійного і ефективного функціонування об'єднаної енергетичної системи України, єдиного централізованого диспетчерського (оперативно-технологічного) управління нею; принцип забезпечення стабільного фінансового стану електроенергетики; принцип забезпечення відповідальності суб'єктів електроенергетики та споживачів; принцип сприяння розвитку конкурентних відносин на ринку електричної енергії та ін.;

у сфері енергозабезпечення – принцип пріоритетності вимог енергозбереження при здійсненні господарської, управлінської або іншої діяльності, пов'язаної з видобуванням, переробкою; принцип наукового обґрунтування стандартизації у сфері енергозбереження та нормування використання паливно-енергетичних ресурсів; принцип необхідності дотримання енергетичних стандартів та нормативів при використанні палива та енергії; принцип створення енергозберігаючої структури матеріального виробництва на основі комплексного вирішення питань економії; принцип обов'язковості державної відповідної експертизи; принцип широкого впровадження новітніх енергозберігаючих технологій та ін.;

у сфері функціонування альтернативних джерел енергії – принцип нарощування обсягів виробництва та споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел; принцип науково-технічного забезпечення розвитку альтернативної енергетики; принцип додержання умов раціонального споживання та економії енергії, виробленої з альтернативних джерел; принцип залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, а також підтримка підприємництва у сфері альтернативних джерел енергії, в тому числі шляхом розробки і здійснення загальнодержавних і місцевих програм розвитку альтернативної енергетики.

У Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [12] принципами енергетичної політики України на період дії Стратегії визначаються: пріоритетність забезпечення сталого розвитку української економіки; прозорість державного регулювання енергетичного сектору, стабільність енергетичної політики та наступність управлінських рішень; лібералізація відносин на енергетичних ринках, недискримінаційність та відповідність реальним затратам ціноутворення, гарантування доступу до ринків та мереж; сприяння конкуренції, незалежність регуляторів енергетичних ринків, забезпечення захисту споживачів від проявів монополізму, регулювання діяльності природних монополій; пріоритетність інноваційного технологічного розвитку виходячи з пріоритетів безпеки енергозабезпечення і захисту довкілля та стимулювання оновлення енергетичної інфраструктури; входження енергетичного сектору України в європейський енергетичний простір та європейську систему забезпечення енергетичної безпеки.

Варто відзначити, що спеціальні принципи, які визначені українським енергетичним законодавством, мають економічну спрямованість, їх дотримання передбачає, насамперед, забезпечення ефективності функціонування енергетичної галузі. До загальних рис принципів енергетичної галузі віднесемо: державне регулювання відповідної галузі; створення державою належних економічних і правових умов для її функціонування; додержання єдиних державних норм, правил і стандартів; додержання екологічної безпеки та безпеки технологічних процесів; захист прав та інтересів споживачів енергії та деякі інші.

У науковій літературі визначаються принципи, які не дістали свого відображення в енергетичному законодавстві, зокрема це принцип державного регулювання електроенергетичного ринку, принцип діяльності учасників електроенергетичного ринку; принцип державного управління у сфері альтернативної енергетики, принципи у сфері державної зовнішньоекономічної енергетичної політики.

Принципи державного регулювання електроенергетичного ринку складають основу формування базових положень, які

регламентують діяльність його учасників та сприяють виділенню завдань, що постають перед державою для забезпечення умов входження українського енергоринку до міжнародних енергетичних організацій. У науковій літературі наводяться принципи діяльності учасників електроенергетичного ринку та функціонування електроенергетичного ринку.

До першої групи принципів відносять: принцип пріоритетності вітчизняних цінностей у галузі електроенергетики та суміжних з нею галузях; забезпечення балансу особи, національного господарства і держави; взаємна відповідальність та адекватність заходів захисту їх інтересів від реальних і потенційних загроз в енергетичній сфері; принцип пріоритетності прав людини та верховенства права.

До другої групи – інтерсуб'єктність (виражає значущість, обов'язковість виконання встановлених правилі і норм для забезпечення ефективності окремих економічних суб'єктів ринку електроенергії та добробуту всього людства); непереривність (необхідність постійного моніторингу діяльності суб'єктів енергоринку з боку державних органів); повнота (необхідність врахування всіх напрямів розвитку енергоринку з метою забезпечення економічного ефекту у сфері енергетичного комплексу); об'єктивність (відповідність процесів реальним вимогам і стандартам міжнародного енергоринку); системність (наявність індуктивно-дедуктивної структури, взаємозв'язок, взаємну обумовленість усіх компонентів організації енергоринку); науковість (наукове обґрунтування заходів реформування і державного впливу на процеси, які обумовлюють функціонування ринку електроенергії) [13, с. 142-143].

У колі зору науковців – принципи державного управління у сфері альтернативної енергетики України; ними визначені: принцип застосування гнучкої системи засобів державного управління для кожного виду альтернативної енергетики; принцип максимального сприяння залученню інвестицій в галузь альтернативної енергетики; принцип сприяння кадровому забезпеченню галузі; принцип законодавчого закріплення цілей і завдань у сфері альтернативної енергетики; принцип проведення

постійних теоретичних досліджень проблем у сфері альтернативної енергетики та науково-технічне забезпечення їх виконання; принцип координації роботи органів державної влади, органів місцевого самоврядування та підприємців (переважно малого бізнесу); принцип відведення визначальної ролі координуючому органу управління у сфері альтернативної енергетики. Т. Мусієнко виходить із пропозицією закріпити вказані принципи у Законі України «Про альтернативні джерела енергії» в частині, що стосується державного управління та державного регулювання цією сферою [14]. Вважаємо, що доцільним буде включення до ст. 3 цього Закону принципу професіоналізму працівників енергетичної галузі, який забезпечить прийняття компетентних рішень та належного рівня державного управління.

Науковцями виділяються й спеціальні принципи у сфері державної зовнішньоекономічної політики, це: створення умов для енергозбереження та енергоефективності на внутрішньому ринку з метою розширення експорту електроенергії; забезпечення максимальної прозорості зовнішньоекономічної діяльності у сфері електроенергетики з метою залучення вітчизняного та зарубіжного інвестиційного капіталу до сфери електроенергетики України; наближення державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності у сфері електроенергетики до вимог і стандартів ЄС з метою активізації міждержавного співробітництва, зокрема інтеграції України до Союзу Координації Передавання Електроенергії [15]. На наш погляд, до цієї групи принципів варто було б додати принцип усунення бар'єрів між державами у сфері торгівлі енергоресурсами; принцип розвитку вільного й ефективного енергетичного ринку; принцип поліпшення стану охорони навколишнього середовища при використанні енергоресурсів, особливо викопних джерел палива.

Аналізуючи спеціальні принципи, наведені українським законодавцем і фахівцями, відзначимо їх фаховий компетентний характер, їх визначення і трактування відповідно до загальних законодавчих вимог, специфіки суспільних відносин в енергетиці, основних засад європейської енергетичної політики.

На наш погляд, недоліки й прорахунки, які мають місце в

енергетичній галузі, пов'язані не з недостатньою визначеністю принципів у законодавстві України, а з проблемою впровадження та дотримання галузевих принципів у практичній діяльності державних органів влади.

Фактично не діють такі із вищезазначених принципів, як: принцип забезпечення стабільного фінансового стану електроенергетики; принцип сприяння розвитку конкурентних відносин на ринку електричної енергії; принцип пріоритетності вимог енергозбереження при здійсненні господарської, управлінської або іншої діяльності, пов'язаної з видобуванням, переробкою; принцип широкого впровадження новітніх енергозберігаючих технологій; принцип залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, а також підтримка підприємництва у сфері альтернативних джерел енергії а інші.

У науковій літературі вказується на відсутність окремих принципів сучасної європейської енергетичної політики (зокрема, комплексного поєднання політики енергоефективності з іншими напрямками державного регулювання, екологічною та економічною політикою; функціонування дієвої системи моніторингу та контролю за застосуванням інструментів та ініціатив реалізації енергетичної політики) у національній енергетичній стратегії України, що значною мірою знижує її ефективність, підвищує економічні, політичні, екологічні, соціальні ризики, перешкоджає концентрації зусиль і ресурсів, ускладнює створення сприятливого інвестиційного клімату [16, с.73].

Висновки. Принципи енергетичної галузі визначені законодавством України та ЄС, відповідними фахівцями. Основні засади у законах України викладені ґрунтовно, з широким трактуванням і, на наш погляд, можуть характеризуватися як спеціальні. У політичних документах ЄС в енергетичній сфері принципи виражені з більш загальних, широких підходів, із врахуванням інтересів членів Європейської Співдружності. Фахівцями принципи енергетичної галузі визначаються щодо окремих сфер енергетики: міжнародного співробітництва, державного управління, альтернативної енергетики тощо. Викликають науковий інтерес пропозиції дослідників щодо включення нових принципів у енергетичне

законодавство. Вважаємо, що реалізація цих пропозицій буде сприяти удосконаленню нормативно-правових актів та відповідно правового регулювання енергетичної сфери.

Окрім того, до енергетичного законодавства повинні бути включені і такі загальні принципи, як: принцип плановості і перспективності; принцип моніторингу енергетичної політики; принцип професіоналізму; принцип оперативного реагування на зміни міжнародного енергетичного ринку; принцип обґрунтованого вибору рішень в енергетичній сфері; принцип міжнародного пріоритету.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач і головн. ред. В. Т. Бусел. – К. – Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с.
2. Куньч З.Й. Універсальний словник української мови / З.Й. Куньч. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2005. – 848 с.
3. Скакун О.В. Теорія держави і права (енциклопедичний курс): підручник / О.Ф.Скакун. – Х.: Еспада, 2006. – 776 с.
4. Ващук Ю.О. Особливість принципів правотворчості органів МВС України / Ю.О.Ващук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. Серія Право. Вип.24. Т. 1. – С. 22 – 26.
5. Грабович Т.А. Значення проблем енергозабезпечення у міжнародно-правових відносинах / Т.А.Грабович // Актуальні проблеми політики. – 2015. – Вип. 54. – С. 121.
6. Дубас Р.Р. Становлення та розвиток міжнародного енергетичного права в умовах глобалізації міжнародних економічних відносин: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: 12.00.11 / Р.Р. Дубас; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, НАН України. – К., 2010. – 23 с.
7. THE INTERNATIONAL ENERGY CHARTER CONSOLIDATED ENERGY CHARTER TREATY with Related Documents Last Updated: 15 January 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.energy.gov.ge/projects/pdf/pages/Saertashoriso%20Energetikuli%20Kartiis%20Khelshekruleba%201521%20geo.pdf>
8. Кориневич А. Про галузеві принципи міжнародного енергетичного права / А.О.Кориневич. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1197/Korinevic.pdf?sequence=1>

9. Про електроенергетику: Закон України від 16.10.1997 р. № 575/97-ВР. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80>

10. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20.02.2003 р. № 555-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/555-15>

11. Про енергозабезпечення: Закон України від 01.07.1994 р. № 74/94-ВР. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80>

12. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

13. Кузьминчук Н.В. Ринок електроенергії України: проблеми державного регулювання й перспективи розвитку / Н.В.Кузьминчук // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2013. – № 4 (24). – С. 139 – 148.

14. Мусієнко Т.В. Принципи державного управління у сфері альтернативної енергетики України / Т.В. Мусієнко // Альманах права. – 2012. – Вип. 3. – С. 404 – 408.

15. Андронов В. Улида В. Державна зовнішньоекономічна політика у сфері електроенергетики / В.Андронов, В.Улида // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2016. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://el-zbirn-du.at.ua/2016_1/2.pdf

16. Іншеков Є.М. Світовий досвід створення національної енергетичної стратегії, українські реалії, екологічний аспект / Є.М. Іншеков, О.М. Козуб, О.С. Дромаха // Енергетика: економіка, технології, екологія. – 2009. – №2. – С. 63 – 73.